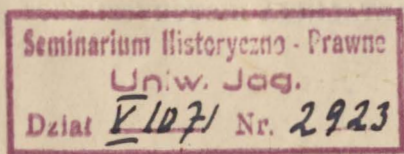

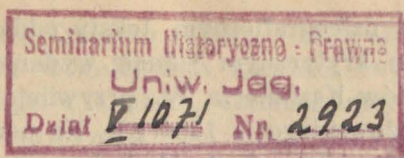
STANISŁAW KUTRZEBA

ROZWÓJ NAUKI
HISTORII PRAWA POLSKIEGO
W OSTATNIM PIĘCDZIESIĘCIOLECIU
1886—1936

LWÓW
Z DRUKARNI ZAKŁADU NARODOWEGO IMIENIA OSSOLIŃSKICH
1 9 3 7

ODBITKA Z „KWARTALNIKA HISTORYCZNEGO“ R. LI. Z. 1—2

W ciągu ostatnich lat pięćdziesięciu historia prawa polskiego wykazuje silny rozrost. Nie tylko wydano dużo źródeł, nie tylko ogłoszono rozliczne prace, większe i mniejsze, z tego zakresu; nadto pogłębiono te badania, omówiono zasadnicze problemy, choć oczywiście nie wszystkie rozwiązano ostatecznie, jak to często bywa, gdy chodzi o problemy. Dla wszystkich działów pojawiły się syntetyczne ujęcia. Z prawnikami współdziałało wielu historyków politycznych. I tak jakoś się złożyło, iż właśnie nad historią prawa pracowały omal wszystkie najświetniejsze umysły naszej historiografii tego okresu¹⁾.

By zdać sobie sprawę z tego postępu, trzeba ustalić, jaki był stan nauki historii prawa polskiego pięćdziesiąt lat temu.

I.

A więc przedewszystkiem znajomość źródeł tego prawa i ich wydania. Otóż trzeba przyznać, że już wtedy stan nie był najgorszy. Obok wydawnictw, które pozostały po dawnej Rzeczypospolitej Polskiej, od Syntagmatów (1488) i statutu Łaskiego (1506) poprzez wydania konstytucyj i kompendiów do Volumina Legum (1732—1739) i kodeksu Dogiela (choć fragmentarycznie tylko ogłoszonego, 1758—1764), przybyły już w XIX wieku wydania, mające wyłącznie naukowy charakter, niektóre rzeczywiście krytyczne. Wśród tych wydawnictw trzeba przedewszystkiem wymienić jako chronologicznie pierwsze ważne wydawnictwo J. W. Bandtkiego „Corpus iuris polonici“ (1830), które przyniosło bardzo duży zasób tekstów, głównie średniowiecznych, w znacznej mierze całkiem nieznanymi, prawie wyłącznie z rękopisów zaczerpnię-

¹⁾ Bibliografię podają: St. Kutrzeba, Historia ustroju Polski (wyd. VII) po rok 1931; dla prawa sądowego po rok 1936, J. Rafacz, dawne prawo sądowe polskie w zarysie; dla źródeł St. Kutrzeba, Historia źródeł dawnego prawa polskiego, po rok 1926; późniejszej należy szukać w rocznych bibliografiach w Kwartalniku Historycznym.

tych; pod względem paleograficznym teksty oddane zostały dobrze, pod względem krytycznym jednak wydanie nie dopisało (np. co do statutów Kazimierza W., przywilejów nieszawskich, przywileju żydowskiego z 1264 r.). Na poziomie krytycznym stanęło wydawnictwo Z. A. Helcela „Starodawnych prawa polskiego pomników“ (t. I, 1856; t. II, 1870), przejęte następnie przez Polską Akademię Umiejętności, która jeszcze przed rokiem 1887 ogłosiła dalszych 6 tomów (t. III—VIII, 1874—1886), opracowanych przez M. Bobrzyńskiego (przeważnie) M. Heyzmana, a także przez rozpoczynającego pracę wydawniczą B. Ulanowskiego. Helcel w I tomie na nowo wydał krytycznie statuty Kazimierza W. i szereg zabytków ustawodawczych prawa polskiego z wieków średnich; uzupełniono to przez przedruk *Correctura iurium* z r. 1532 (t. III), ogłoszono zabytki literatury prawnopolitycznej średniowiecznej Pawła Włodkowica, Falkenberga, Ostroroga, Zaborowskiego (t. V), drobniejsze inne pomniki (*Puncta* 1544, *Abbreviatio* 1641 w t. VII). Jeszcze Helcel w t. II ogłosił najstarszy spis prawa zwyczajowego polskiego z XIII w. Może największe jednak znaczenie — zwłaszcza dla prawa sądowego — miało dotarcie do nieznanego właściwie poprzednio historii prawa źródła: Helcel odkrył po prostu księgi sądowe; już w tomie I podał garść zapisek, w dalszych tomach poświęcono im przeważną część miejsca (tomy II, VI—VIII), głównie zapiskom z ksiąg krakowskich XV i XVI w. Znaczenie ksiąg sądowych oceniono należycie. W ślad Helcela poszedł T. Lubomirski, wydając księgę czerską 1404—1425 (1879), oraz A. Pawiński (księgi łęczyckie z przełomu XIV i XV w., wydrukowane przed r. 1886, ale nie oddane do obiegu księgarskiego, tak że ukazały się dopiero w 1897 r.); X. Liske rozpoczął już wydawnictwo ksiąg sądowych województwa ruskiego (*Akta grodzkie i ziemskie* t. XI, 1886).

Zaczął też pracę nad wydawnictwami zbiorów dokumentów, przede wszystkim średniowiecznych, przyczem pierwotny rozmach był duży — z zamiarem ogarnięcia całości. Przed r. 1887 ogłoszony został trzytomowy *Codex diplomaticus Poloniae* (Helcel, Muczkowski, Bartoszewicz, 1847—1858), kodeks mogiński (Janota 1865), tyński (Kętrzyński, Smolka 1875), a przede wszystkim przez Fr. Piekosińskiego z dużym krytycyzmem wydane kodeksy Katedry św. Wacława (2 tomy, 1874—1883), Małopolski (dwa pierwsze tomy 1876—

1886), miasta Krakowa (2 tomy, 1879—1882). Wielkopolska już miała (obok dawniejszego kodeksu, wydanego przez E. Raczyńskiego w r. 1840), czterotomowy kodeks, opracowany przez I. Zakrzewskiego (1877—1881), Mazowsze tylko niewyczerpujący kodeks, wydany przez T. Lubomirskiego (1863). Głównie dokumenty z ziem ruskich objęły tomy II—X Aktów grodzkich i ziemskich w opracowaniu X. Liskego (1868—1883). Przedstawiając działalność nauki polskiej, pomijam wydawnictwa dyplomatariuszy, dokonane przez obcych uczonych (Śląsk, Pomorze).

W. Dutkiewicz przedrukował projekt kodeksu A. Zamoyskiego. Rozpoczął wydawnictwo, oparte o zasoby Archiwum Głównego, A. Pawiński, ogłaszając akta z metryki koronnej z czasów króla Stefana i tegoż księgi podskarbińskie (Źródła Dziejowe t. IX i XI), oraz księgi poborowe z XVI w. (w Polsce XVI w.). Wł. Chomętowski i ks. Jabczyński wydali trochę materiałów do dziejów wsi (inwentarze, ordynacje). M. Bobrzyński i Wł. Wisłocki ogłosili zbiory ortyli, A. Kryński i K. Wł. Wójcicki ordynacje bartne, ks. J. Gacki wyjątki z ksiąg bartnych.

Jeśli się zwróci uwagę na trudne warunki ówczesnej pracy, trzeba przyznać, iż osiągnięto po rok 1887 na polu wydawniczym bardzo duże rezultaty. Tej pracy wydawniczej przede wszystkim poświęcano wysiłki. Jej się oddał z zapalem Helcel, na ten końcowy okres przypada olbrzymia praca wydawnicza Piekosińskiego, rozpoczynał Ulanowski. Umożliwioną przez to była praca także nad prawem średniowiecznym, o której przedtem marzyć nawet nie można było.

Znacznie gorzej przedstawiały się 50 lat temu rezultaty opracowań zagadnień z zakresu prawa polskiego. Aż do ósmego dziesiątka lat nie było prawie monografii z zakresu polskiego prawa średniowiecznego, z innych działów nieliczne. Wysuwały się prace, ogarniające całokształt pewnych działów, jednostronne jednak, nie dość silnie ugruntowane. J. W. Bandtkiego Historia prawa polskiego, napisana przed rokiem 1830, zawierająca jego wykłady na Uniwersytecie Warszawskim, wydana zaś w r. 1850, dawała bardzo suchy przegląd instytucyj ustrojowych; kusa jej część średniowieczna bez żadnej wartości. Mętne przedstawienie W. A. Maciejewskiego w Historii prawodawstw słowiańskich (1832—1834). Publicystycznie ujęte — w formie listów — K. Hoffmana przedstawienie tego

ustroju (tylko nowszej epoki) nie było omal dostępne (drukowane w Przeglądzie Poznańskim 1847—1849). Obca praca S. Hüppego: *Verfassung der Republik Polen* (1867), przeniknięta tendencją polityczną, też uwzględniająca tylko ustrój nowszych czasów. Rozwój form politycznych przedstawił w szerokiej mierze, i to także epokę średniowieczną wciągając, dopiero M. Bobrzyński w *Dziejach Polski* (1877, II wydanie 1881), ale oczywiście tylko w obrębie przedstawienia całości dziejów. Nie źle wyglądało opracowanie dawnego prawa prywatnego w dziełach J. W. Bandtkiego (wykłady z przed roku 1831, wydane w r. 1851), P. Burzyńskiego (2 t., 1867—1871), W. Dutkiewicza (1869) i A. Z. Helcla (tylko część ogólna, 1874). Prawo karne i proces syntetycznych ujęć nie miały; tylko St. Łaguna opracował proces graniczny. Obraz prawa sądowego mazowieckiego dał K. Dunin (1880).

Z zakresu monografij nie posiadały większego znaczenia rozprawy J. W. Bandtkiego, A. Mickiewicza, F. Morzego i J. Lelewela, łączące się polemiką z twierdzeniem T. Czackiego (1800—1801) o przejęciu prawa z Skandynawii. Pozostało po Bandtkiem i Burzyńskim trochę rozpraw z zakresu prawa prywatnego i karnego. Wcale nieźle opracowane było prawo górnicze przez H. Łabęckiego (1841). Już zaznaczały się rezultaty wzmocnionego ruchu w zakresie historii prawa przez prace zwłaszcza Z. A. Helcla, R. Hubego St. Łaguny i młodszych od nich F. Piekosińskiego i M. Bobrzyńskiego. Hube obok doskonałych, zawsze bardzo krytycznych i ostrożnych monografij, ogłosił trzy swoje podstawowe prace o prawie polskim sądowym XIII i XIV w. (1871, 1881 i 1886). Roztrząsania Lelewela, Helcla, Hubego rzuciły nowe światło na genezę statutów Kazimierza W., choć jeszcze sprawy nie rozstrzygnęły, rozprawy Bobrzyńskiego i Hubego ustaliły charakter przywilejów nieszwaskich z 1454 r. Genezą społeczeństwa polskiego zajął się T. Wojciechowski, który w głośnym dziele pt. *Chrobacja* (1873) zwrócił uwagę na znaczenie nazw topograficznych i w nich chciał szukać wyjaśnienia tej genezy; stała się ta kwestia niebawem (w r. 1881) przedmiotem wielkiej, zasadniczej polemiki między St. Smolką, M. Bobrzyńskim i Fr. Piekosińskim. Trzeba jeszcze wymienić prace St. Smolki o testamencie Bolesława Krzywoustego, St. Łaguny o pierwszej

elekcji kanonicznej, T. Lubomirskiego i A. Stadnickiego o ludności wieśniaczej w Polsce; Lubomirski w dwóch rozprawach (1857—1862), opartych na szerokim materiale archiwalnym, ale niebardzo ścisłych, dał jedyne na szereg lat przedstawienie stanu prawnego włościan od XVI do XVIII stulecia, drugi rozświetlił sprawę wsi wołoskich. Fr. Piekosiński omówił wymiary łąnów. M. Bobrzyńskiego praca o sejmach za Jana Olbrachta i Aleksandra była jedyną dotyczącą się polskiego parlamentaryzmu. F. Bostel omówił przeniesienie lenna pruskiego na margrabiów brandenburskich. Zdziału badań nad administracją do zapisania jest rozprawa T. Lubomirskiego o skarbowości za Zygmunta I (1868); zaś szeroki snop światła rzucił A. Pawiński przez pracę o skarbowości za Stefana Batorego (1881), rewelacyjną w tym czasie. Ustrój społeczny i państwowy oraz administrację za Stanisława Augusta opracował bardzo obszernie T. Korzon (1882—1886). Organizacją sądów wyższych prawa niemieckiego zajęli się M. Bobrzyński (1876) i Fr. Piekosiński (1885). O. Balzer dał już rozprawę o początkach sądów kapturowych i znakomitą genezę trybunału koronnego (1884—1885). O nauce historii prawa polskiego i podziale na okresy pisał M. Bobrzyński. I to już chyba wszystko; możnaby jeszcze tylko jakieś drobne wymienić rozprawy bez większego znaczenia.

II.

A dziś? po upływie lat pięćdziesięciu? — Były wysiłki indywidualne, bardzo wydatne, zwłaszcza w Warszawie. W Krakowie oparcie zyskała nauka po utworzeniu Akademii (1872). Spolszczenie uniwersytetów w Krakowie i Lwowie, wprowadzenie pracy naukowej także w seminariach, w Krakowie pod kierunkiem M. Bobrzyńskiego, później B. Ulanowskiego (Fr. Piekosiński nie prowadził seminarium), St. Kutrzeby, A. Kłodzińskiego, we Lwowie O. Balzera, później także jego ucznia P. Dąbkowskiego, umożliwiło wreszcie wyrabianie sił metodycznie wyszkolonych. Przybyły punkty oparcia w towarzystwach naukowych w Warszawie i Lwowie. Po wielkiej wojnie powstały nowe placówki prac seminaryjnych w Warszawie (J. Rafacz), Poznaniu (A. Kłodziński, Z. Wojciechowski), w Wilnie (St. Ehrenkreutz). Przejdźmy działami i zestawmy rezultaty prac dokonanych w tym okresie. Oczy-

wista, że zajmuję się tutaj wyłącznie pracami polskich uczonych.

A więc wydawnictwa poświęcone specjalnie materiałom do historii prawa: do Starodawnych Prawa Polskiego Pomników, których wydano po roku 1887 tylko cztery dalsze tomy (IX—XII), przybyło od r. 1895 nowe wydawnictwo: Archiwum Komisji Prawniczej Polskiej Akademii Umiejętności, które obecnie liczy tomów 10. Wydawnictwo Aktów Grodzkich i Ziemskich (X. Liske, A. Prochaska, W. Hejnosz) doszło do tomu XXV. Przybyły Teki śp. A. Pawińskiego (7 tomów, 1897—1905).

Obok tego osobne wydawnictwa. Jakkolwiek jeszcze ogłaszano nieraz materiał przypadkowo odnaleziony (zwł. w Archiwum), często zresztą bardzo cenny, widać dążność, by planowo ująć ogłaszanie źródeł, wysuwając na pierwszy plan wydanie materiałów normatywnej natury: O. Balzer dał inicjatywę do podjęcia nowego wydania Voluminów Legum pod tytułem *Corpus iuris polonici*, ale już opartego na zebraniu pełnego materiału; zaczęto od czasów Zygmunta I, inicjator ogłosił tom III i połowę tomu IV (1906, 1910); niestety kontynuacja utknęła, dokończenia wydania ustaw Zygmunta I podjął się obecnie J. Siemieński, średniowieczne ustawy przygotowują do druku St. Kutrzeba i A. Vetulani. Kilka nieznanych konstytucyj ogłosili Fr. Bostel i M. Blumenstock. Najważniejszy to postulat wydawniczy historii polskiego prawa. Niejako uzupełnieniem jest pełne wydanie Aktów unii Polski z Litwą (St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, 1932). Przygotowawczy charakter ma wydanie wszystkich tekstów statutów Kazimierza W. wraz z tłumaczeniami, statutu warckiego i statutu z 1447 r. przez B. Ulanowskiego i Fr. Piekosińskiego w Archiwum Komisji Prawniczej t. II—IV i VI, statutów mazowieckich według jednego nieznanego rękopisu przez O. Balzera oraz t. zw. *constitutiones Lancienses* według trzech tekstów przez B. Ulanowskiego.

Z działu aktów normatywnej natury ogłosił nadto St. Kutrzeba ustawy i artykuły wojskowe XV—XVIII w., razem zaś z ks. A. Mańkowskim kończy wydawać ustawy wiejskie (wilkierze) od XV do XVIII stulecia. Zbiór instruktarzy wiejskich wydał St. Pawlik. Z aktów normatywnych, mających znaczenie dla poszczególnych województw, wydał St. Kutrzeba

te, które się tyczą województwa krakowskiego (ordynacje sądów grodzkich, kapturowych itd.), kilka takich aktów z województwa ruskiego A. Prochaska i P. Dąbkowski. Przywileje dla żydów oraz ordynacje wojewodzińskie żydowskie ogłosili: M. Bersohn, Z. Pazdro, M. Schorr, St. Kutrzeba, M. Bałaban. Porządek sądów i spraw prawa ormiańskiego z 1604 r. wydał O. Balzer, materiały do historii poczty, pojedynków itd. P. Dąbkowski.

Z spisów prawa zwyczajnego przybyły mazowieckie, ogłoszone przez O. Balzera, *Cautelae quaedam* z XVI w., wydane przez St. Kutrzebę, oraz polskie teksty artykułów sądowych i *Consuetudines Cracovienses*, wydane przez Fr. Piekosińskiego.

Osłabła działalność wydawnicza w zakresie dyplomatury. Przybył tom IV kodeksu małopolskiego (1905) i tom V kodeksu wielkopolskiego (1908), wydane przez Fr. Piekosińskiego, pierwszy tom na nowo opracowanego kodeksu mazowieckiego przez J. K. Kochanowskiego (1919), oraz pięciotomowy dyplomaturusz z archiwum ks. Sanguszków w Sławucie (1887—1897), nadto mniejsze zbiorki, ogłaszane przez B. Ulanowskiego (dokumenty głównie kujawskie i mazowieckie), W. Kętrzyńskiego, A. Prochaskę i A. Chmiela. Nie doczekały się urzeczywistnienia projekty St. Krzyżanowskiego wydania pełnego dyplomaturusza do wieków średnich lub przynajmniej rejestów. Dla wieku XII świeżo ogłosiła krytyczny wykaz dokumentów Z. Budkova. Przywileje nobilitacyjne wydawali Wł. Semkowicz i (siewierskie) H. Polackówna, przywileje rodowe mazowieckie Wł. Semkowicz. Dokumenty miasta Krakowa z XVI—XVII wieku wydali Fr. Piekosiński i St. Krzyżanowski, poprzednie wydanie dokumentów Krakowa z wieków średnich uzupełnił St. Estreicher, dokumenty Warszawy T. Wierzbowski, mniejsze zbiory opublikowali F. Bujak (dla Biecza), K. Baran (dla N. Targu), W. Baran (dla Pilzna), J. Leniek (dla Tarnowa i dla Tarnopola), W. Heck (dla miast księstw zatorskiego i oświęcimskiego), H. Machnicki (dla Bochni), W. Waśkowski (dla Olkusza), T. Klima (dla Wadowic), A. Borzemski (dla Sanoka), F. Gątkiewicz (dla Drohobycza), Z. Uranowicz (dla Złoczowa), W. Trąmpeczyński (dla Poznania), J. Ria-

binin i L. Białkowski (dla Lublina), A. Dörflerówna (dla Sambora) itd.

Wydawnictwem formularzy i retoryk średniowiecznych zajął się B. Ulanowski; przygotował też dalsze, obszerne z XV w. do druku.

Bardzo silnie posuwała się naprzód znajomość ksiąg metryki koronnej dzięki T. Wierzbowskiemu, który ogłosił regesta dokumentów w metrykę wpisanych (*Matricularum Regni Poloniae Summaria*, tomów 8) z czasów Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta, Aleksandra, Zygmunta I, oraz częściowo Zygmunta Augusta; szkoda iż nie wydano reszty regestów po rok 1572, przygotowanych już do druku. W całości nadto ogłosił W. Wierzbowski pierwszą księgę metryki i fragmenty z jakich wcześniejszych oraz pierwszą księgę metryki mazowieckiej, A. Pawiński księgi kwitów z końca rządów Kazimierza Jagiellończyka i z czasów Aleksandra. Z ksiąg skarbowych Fr. Piekosiński wydał zachowane księgi wielkorządów z przełomu XIV—XV w., uzupełnił późniejszymi fragmentami St. Krzyżanowski. Ogłaszanie ksiąg poborowych głównie z XVI wieku kontynuowali A. Pawiński, A. Jabłonowski i I. Baranowski. Księgi cła wrocławskiego wydali St. Kutrzeba i F. Duda. I. Baranowski wydał niewielki spis rycerstwa z Mazowsza, które brało udział w wyprawie 1497 r. Akta powstania Kościuszkowskiego zaczęli wydawać Sz. Askenazy i W. Dzwonkowski (2 tomy dotąd, 1918).

Do wydanych poprzednio ksiąg sądowych przybyły wydania: ksiąg wielkopolskich z końca w. XIV J. Lekszyckiego (2 tomy, 1887—9), uzupełnione po rok 1410 przez Fr. Piekosińskiego, wyboru zapisek sandomierskich z XIV i XV w. Fr. Piekosińskiego, księgi kujawskiej 1418—1424 przez J. K. Kochanowskiego, trzech ksiąg mazowieckich z XV w. przez M. Handelsmana, A. Rybarskiego i K. Tymienieckiego, oraz wszystkich ksiąg województwa ruskiego po rok 1506 (w Aktach grodzkich i ziemskich do t. XIX, 1906); drobniejsze zbiorki, głównie z zapiskami, dotyczącymi się heraldyki, ogłosili K. Potkański, St. Łaguna, Fr. Piekosiński, Wł. Semkowicz, ks. St. Kozierowski, Baudouin de Courtenay, księgę podkomorską lubelską z w. XV L. Białkowski. W ostatnich czasach zapał do ogłaszania ksiąg

sądowych osłabił, może także z powodu trudności, na jakie natrafiło ustalenie zasad wydania.

Z ksiąg sądowych miejskich ogłoszone zostały krakowskie księgi ławnicze z XIV w. i księgi przyjęć do obywatelstwa po rok 1506 przez St. Krzyżanowskiego (1904) i K. Kaczmarczyka (1913), w zestawieniu tabelarycznym księgi rachunkowe z XVI w. przez Fr. Piekosińskiego, księgi lwowskie z XIV—XV w. przez Al. Czołowskiego i Fr. Jaworskiego (4 tomy), druga i trzecia księga radziecka poznańska i najstarsza ławnicza toruńska przez K. Kaczmarczyka, księgi ławnicze warszawskie z XV w. przez St. Ehrenkreutza, biecka z XIV ławnicza i akta jednego procesu, lubelska radziecka z XV w. przez B. Ulanowskiego. Akta sądu wyższego prawa niemieckiego w Sanoku z XV w. wydali X. Liske i A. Prochaska, księgę sądu wyższego leńskiego w gródku Goleskim z XV i XVI w. Fr. Piekosiński (1889), zaś Abdon Kłodziński ogłosił ogromną pierwszą księgę sądu wyższego prawa niemieckiego na zamku krakowskim (1935), H. Polackówna księgę radziecką drohobycką z XVI w. Taksy wojewodzińskie publikowali B. Ulanowski i A. Chmiel.

Zupełną nowością było odszukanie ksiąg sądów wiejskich od XV do XVIII w.; ogłosił je (przeważnie podając tylko najważniejsze akta) B. Ulanowski w dwóch ogromnych tomach (Starodawne prawa polskiego pomniki t. XI—XII). Jedną księgę wydała H. Polackówna. Akta różne, dotyczące się wsi, zwłaszcza robocizny, ogłaszali B. Ulanowski, St. Kutrzeba i I. Baranowski. Z ważnych i dla kwestii prawa inwentarzy i wizytacji wydał B. Ulanowski ogromny inwentarz arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z 1511—2 r., biskupstwa włocławskiego z 1534 r. oraz wizytacje dóbr kapituł krakowskiej i gnieźnieńskiej z XV i XVI w., ks. Chodyński inwentarz biskupstwa włocławskiego z 1567 r. itd.

Nie zdobyto się na podjęcie systematycznego wydania diariuszy sejmowych; wydano tylko luźnych kilkanaście, z różnych wieków: I. Polkowski sejmu z r. 1581, A. Czuczynski z 1582 i 1585, A. Sokołowski z 1587, E. Barwiński z 1591—2, 1597, A. Pawiński z 1681, 1726, M. Skibiński z 1744, Wł. Konopczyński z 1746 i 1748, nieznanym z 1760, K. M. Morawski z 1786.

Z opracowań prawa polskiego wydał B. Ulanowski dwa

układy systematyczne tego prawa, spisane w końcu XV w., oraz układ Jana Sierakowskiego z 1554 r.

Zajęto się też pracami nad charakterem źródeł i wartością ich przekazów. Najczęściej uwagi te znajdują się we wstępach do wydań; ale są im poświęcane i osobne prace. Źródła ustawowe po rok 1506 zestawiał i skategoryzował O. Balzer (w tomie V Kwartaln. Hist.). W kwestii polemiki Helcla i Hubego co do genezy statutów Kazimierza W. nawiązał Fr. Piekosiński do Helcla, w dwóch rozprawach, gdy B. Ulanowski, który jednak ogłosił tylko streszczenie swych poglądów, do Hubego. Tylko ubocznie potrącił o to O. Balzer; opracowywał ten temat potem, lecz pozostała po jego śmierci tylko część napisana, jeszcze nie ogłoszona. Prejudykataми redakcji małopolskiej zajmował się A. Winiarz, zaś St. Kutrzeba poddał rozbiorowi statut wielkopolski. Statutowi warszawskiemu poświęcił niedawno rozprawę Abdon Kłodziński, kwestionując w niej jednolitość i datę tego statutu. O projekcie kodeksu A. Zamojskiego pisał Wł. Smoleński.

Ustaleniem daty wydania i miejsca druku Syntagmatów zajął się K. Piekarski, źródłami statutu Łaskiego St. Kutrzeba (ogłosił tylko streszczenie), O. Balzer wydaniem ustaw z czasów Zygmunta I oraz źródłami, użytymi przy wydaniu tomu I Volumina legum. A. Winiarz i O. Balzer rozpatrzyli sprawę dojścia do skutku kodyfikacji prawa mazowieckiego w statutach 1542 i 1540 r. St. Kutrzeba i O. Balzer sprawę źródeł statutu ormiańskiego z 1519 r. i Porządku z 1604 r., źródła prawa śląskiego w księstwach zatorskim i oświęcimskim omówił St. Kutrzeba, statuty województwa ruskiego z wieków średnich M. Karpiński.

Rozpatrywali stronę formalną przywilejów ziemskich: M. Handelsman przywileju z r. 1388, St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz tegoż przywileju w redakcji z 1410 r. dla rodu Dębno, A. Prochaska przywileju z r. 1422, A. Lewicki przywileju z 1425 r., St. Kutrzeba przywileju z 1430 r., Abdon Kłodziński przywilejów z 1454 r. Przywilejami dla żydów zajmowali się M. Bałaban i St. Kutrzeba (tylko streszczenie). Dokument „Dagome iudex“ ze strony formalnej omawiali J. Ptaśnik i St. Zakrzewski. St. Kutrzeba rozpatrzył stronę formalną aktów unii. Wł. Konopczyński poruszył kwestię wydawnictwa traktatów międzynarodowych.

Formularzami zajęli się B. Ulanowski we wstępach do wydań i T. Tyc, stosunkiem formuł w średniowiecznych dokumentach polskich do formularzy zachodnio-europejskich R. Taubenschlag.

Archiwum koronne, jego dzieje i zasoby, są przedmiotem dwóch obszernych prac O. Balzera (1917) i Abdona Kłodzińskiego (1923), do których dodał uwagi J. Siemieński¹⁾.

Podziały ksiąg sądowych zestawił O. Balzer w związku z działalnością kancelaryj sądowych (1889). Specjalnie rozwojem ksiąg sądowych województwa krakowskiego zajął się St. Kutrzeba, księgami województwa ruskiego St. Sochaniewicz, oraz w kilku rozprawach księgami tegoż województwa, zwłaszcza z XV w., P. Dąbkowski.

Spis prawa zwyczajowego po niemiecku z XIII wieku omówił M. Winawer, t. zw. artykuły sądowe z XV w. O. Balzer, a następnie obszernie A. Vetulani, St. Kutrzeba *Constitutiones Lancienses* i *Cautelae quaedam*.

Metryce koronnej i praktyce kancelarii królewskiej XV w. poświęcili rozprawy E. Nowicki i St. Kętrzyński, metryce mazowieckiej A. Wolff.

Wpływem praw zachodnio-europejskich na prawo miejskie zajmowali się L. Dargun, St. Estreicher (tylko streszczenie) i K. Koranyi.

Poświęcono też uwagę nauce prawa. Jakubem Przyłuskim zajęli się B. Ulanowski oraz — jako romanistą — R. Taubenschlag, który wskazał źródła prawa rzymskiego, przezeń zużytkowane. Z. Celichowski ustalił Jana Palczowskiego jako autora Ustaw prawa polskiego z 1555 r., B. Ulanowski zajął się działalnością ks. Jana Januszowskiego oraz broszurami prawnymi z początków XVII w., L. Babiński Adamem Żydowskim. Pogląd na stan wiedzy prawniczej i działalność w zakresie prawa w XVI wieku zawiera referat St. Estreichera, wygłoszony na zjeździe im. J. Kochanowskiego.

Pojawiło się też systematyczne przedstawienie źródeł prawa w dawnej Polsce, więc tak ziemskiego jak wszystkich innych, które na terytorium Polski obowiązywały, St. Kutrzeby (2 tomy 1925—26).

*

*

*

¹⁾ Pomijam prace, mające znaczenie przede wszystkim dla archiwistyki.

Podstawami ustroju społecznego w epoce przedpaństwowej Polski zajął się O. Balzer (1898—99) w związku z pracami czeskiego uczonego R. Kadleca o zadrudzie, a w ostatnich latach swego życia wrócił do tego zagadnienia (1931, 1937), rozpatrując kształty pierwotnych państw słowiańskich; K. Potkański, St. Zakrzewski, St. Arnold i Z. Wojciechowski (ten w kilku rozprawach) ustalili związki plemienne i szczepowe, istniejące na ziemiach polskich w epoce VIII—X wieku, ich wzajemny stosunek, a także łączność ich z grodami i z późniejszą organizacją terytorium państwowego. Poprzednie wywody o osadnictwie na tych terenach, wygłaszane przez T. Wojciechowskiego i Fr. Piekosińskiego, poddali krytyce, o ile chodzi o wnioski wyprowadzane z nazw topograficznych, i wprowadzili nowe metody badań, oparte na badaniach topograficznych O. Balzer, K. Potkański, Fr. Bujak, B. Zahorski i K. Dobrowolski; sięgają te prace często poza zagadnienia, interesujące historyka prawa. Jakkolwiek bardzo wiele przyniosły one nowych spostrzeżeń, obaliły poprzednie, efektywne, ale nie dość silnie umotywowane hipotezy, nie dały jeszcze ostatecznej odpowiedzi zwłaszcza co do pierwotnego kształtu polskiej wsi.

Również dużo rozpraw poświęcono zagadce powstania państwa, a w szczególności pochodzeniu dynastii Piastów. Hipoteza T. Wojciechowskiego, wyprowadzająca dynastię piastowską z urzędu piasta (1895), pobudziła do krytycznych uwag A. Brücknera, St. Ciszewskiego, W. Bruchnalskiego, oświetlających tę zagadkę ze stanowiska filologii i etnografii; żadna zresztą hipoteza nie zyskała powszechnego uznania. W ostatnich czasach powrócono jeszcze do tej kwestii, by odrzucić wysuwaną znowu ze strony niemieckiej hipotezę o normańskim początku tej dynastii. Geograficzne podstawy państwa omawiał dawniej W. Kętrzyński (1899), niedawno (1925) gruntownie rozpatrzył Wł. Semkowicz. Zasady sukcesji dynastii Piastów opracował na podstawie zbadania genealogii tego rodu O. Balzer (1897); zapatrywania jego co do wpływu czynnika społecznego na wyznaczenie sukcesora ulegają jednak obecnie pewnej rewizji (J. Adamus). Zajął się też kwestią ustalenia stolicy za pierwszych Piastów. Znaczenie koronacji rozpatrują autorzy w związku z stosunkiem Polski do Rzymu, o czym jeszcze później będzie mowa. Co się tyczy

instytucji pryncypatu, wprowadzonej przez Bolesława Krzywoustego w r. 1138, ostały się dawniejsze ustalenia St. Smolki, nieistotnie modyfikowane przez T. Wojciechowskiego. Zapowiedziana praca St. Zakrzewskiego o treści pryncypatu niestety nie ukazała się.

Bardzo liczne rozprawy wykazuje zwłaszcza w ostatnich latach sprawa stosunku Polski do cesarstwa rzymskiego, omawiana także w literaturze niemieckiej; w polskiej rozpatrywana jest specjalnie dla czasów Mieszka I w rozprawach (kilkakrotnych) Z. Wojciechowskiego, K. Tymienieckiego, L. Koczego, M. Jedlickiego, w związku z organizacją kościelną przez Wł. Abrahama. Nie rozstrzygnięto jednak dotąd ani daty zawiązania stosunku Mieszka I do cesarstwa, ani charakteru tego stosunku, ani rozciągłości terytorium uzależnionego; pomijany jest dotąd dalszy rozwój tego stosunku przez wieki XI i XII, oświetlony omal tylko ze strony niemieckiej nauki.

Stosunek Polski do papieżstwa, w związku z aktem *Dagome iudex* i świętopietrzem, rozpatrywali nieco dawniej: kilkakrotnie J. Ptaśnik, a także kilkakrotnie M. Łodyński, w ostatnich czasach M. Jedlicki, nawiązujący w pewnej mierze do dawnej konstrukcji H. Zeissberga. Stanowisko kurii wobec koronacji Łokietka omówił Wł. Abraham.

O charakter nowego królestwa polskiego, powstałego przez koronację Przemysła II, stoczona została na łamach *Kwartalnika historycznego* zasadnicza polemika, wywołana poglądami, które wypowiedział St. Kutrzeba w swej historii ustroju Polski (1905), między nim a recenzentem O. Balzerem. Zabierali nadto w tej sprawie głos: St. Kętrzyński (dwukrotnie), M. Łodyński i Z. Wojciechowski. Na gruncie tej polemiki wyrosła największa objętościowo praca z zakresu historii prawa, O. Balzera *Królestwo Polskie 1295—1370* (3 tomy, 1918—1920). Nie zostały uzgodnione poglądy, jednakże wiele kwestii zyskało bardzo znaczne pogłębienie.

Prawa Jagiełły do polskiego tronu, a w związku z tym przejście po jego śmierci Polski do zasady elekcji tronu omówiły rozprawy J. Szujskiego, K. Stadnickiego, Fr. Piekosińskiego (1897) i polemizująca z tym ostatnim Wł. Semkowicza, oraz ujmująca całość zagadnienia elekcji rozprawa T. Silnickiego; udział lenników rozpatrzyli W. Zych

i L. Finkel, co do elekcji Zygmunta I L. Kolankowski. Obrzęd koronacyjny i jego źródła od średnich wieków do upadku omówił S. Kutrzeba.

Rozrost państwa za Jagiellonów wysunął zagadnienie ujęcia w normy prawne łączności terytoriów, które pod ich znajdowały się władzą; pojęcia te inkorporacji, unii i lenna rozpatrują w stosunku do poszczególnych obszarów rozprawy R. Hubego, X. Liskego, St. Kutrzeby, A. Prochaski co do Rusi (St. Kutrzeby także co do Oświęcimia i Zatora), O. Balzera, A. Prochaski i E. Maleczyńskiej co do Mazowsza i najobszerniejsza A. Vetulaniego o lennie pruskim do 1568 r. Początek najważniejszego z tych związków, z Litwą, pierwszy A. Lewicki inaczej postawił, wysuwając (1893) teorię o pierwotnej w r. 1386 inkorporacji; całości prawno-państwowego stosunku poświęcił obszerną rozprawę St. Kutrzeba (1913), poszczególne zagadnienia omówili O. Balzer, Wł. Semkowicz, J. Adamus i H. Łowmiański; kwestie jeszcze sporne były przedmiotem obrad w czasie zjazdu historycznego w Wilnie w 1935 r.

Mniej pociągnęło uczonych zagadnienie władzy królewskiej w epoce pojagiellońskiej: konfederacji z 1573 r. i artykułom henrykowskiemu poświęcone są niewielkie prace J. Szujskiego, W. Sobieskiego, J. Siemieńskiego, nie wyczerpujące tematu. Nawet pacta conventa jeszcze nie doczekały się opracowania. Nieco więcej się zajęto konstytucją 3 maja w pracach St. Starzyńskiego, O. Balzera, St. Kutrzeby, M. Handelsmana, J. Siemieńskiego; niestety dotąd brak wyczerpującej monografii o tym tak ważnym akcie z punktu widzenia konstrukcji prawniczej i myśli politycznej. Duża to luka. Ostatnią konstytucję z r. 1793 rozpatrzył St. Cheliński.

III.

W dziale badań historii społecznej po wielkiej polemice (1881) o genezę społeczeństwa średniowiecznego przesunął się punkt ciężkości na studia specjalne nad poszczególnymi warstwami. Fundament położył Wł. Abraham pod poznanie stanowiska kościoła i duchowieństwa przez zasadniczą pracę o organizacji tegoż kościoła do połowy wieku XII (1890). On i w ostatnich czasach R. Grodecki i A. Vetu-

lani przeprowadzili rozbiór postanowień statutu łączyckiego z 1180 r., Wł. Abraham także przywilejów dla kościoła z lat 1210 i 1215. Początki immunitetu gospodarczego i administracyjno-sądowego stały się niedawno przedmiotem omówienia i polemiki w rozprawach R. Grodeckiego i Z. Wojciechowskiego, metodologię immunitetu postawił M. Handelsman, w obszernych pracach zestawili drobiazgowo J. Matuszewski i Z. Kaczmarczyk (1936, 1937) przegląd przywilejów immunitetowych gospodarczych i sądowych dla wszystkich instytucyj kościelnych w XII—XIV wieku.

Z późniejszego okresu wieków średnich brak prac, któreby dokładniej rozjaśniały stanowisko prawno-państwowe kościoła; jedynie t. zw. umowa małopolska z 1437 r. przyciągnęła pióra B. Ulanowskiego, O. Balzera i A. Prochaski. Konkordatami z XVI w. zajmował się J. Brzeziński. Również tylko ubocznie omawiane są w dziejach reformacji także przepisy prawne, dotyczące się dysydyntów, specjalnie przez W. Sobieskiego i J. Siemieńskiego.

W zakresie badań nad genezą szlachty rozwijał w tym czasie Fr. Piekosiński swoje poprzednie koncepcje o polskim rycerstwie w nowych redakcjach pierwotnej pracy. Przeciwwstawił mu się tylko A. Małecki w dwutomowej pracy (1890), inaczej stawiając kwestię genezy herbów. Nową metodę zastosował Wł. Semkowicz, który wychodzi z badań nad poszczególnymi rodami; w dwóch rozprawach o rodach: Pałuków (1907), a zwłaszcza Awdańców (1917—1920), dał wzór, według którego pracowali inni, przeważnie jego uczniowie (O. Halecki, M. Friedberg, K. Górski, L. Wyrostek). Ostatecznie też rozwiązał zagadkę pochodzenia władyków (1908), którą poprzednio zajmował się K. Potkański (1888). Wielka to szkoda, iż dotąd nie ukazały się przedstawiane przezeń już na posiedzeniach wydziału historyczno-filozof. P. A. U. prace syntetyczne o godłach napieczętych i zawołaniach. Poza mniejszą pracą St. Arnolda o możnowładztwie w XI i XII w. wchodzi tu w rachubę syntetyczne ujęcie prawa rycerskiego przez Z. Wojciechowskiego (1928). Zamknięcie się szlachty przez nagany szlachectwa i jego oczyszczania omówił Wł. Semkowicz, instytucję lenna, przeniesionego zwłaszcza na Ruś, A. Prochaska. Tylko w drobnej mierze o wiekach średnich traktuje obszerna

praca O. Balzera o skartabelacie, głównie omawiająca bardzo szczegółowo tę instytucję dla epoki nowożytnej. Stanowisko prawne szlachty ugruntowały ostatecznie przywileje ziemskie z przełomu XIV i XV stulecia; niewiele jednak rozpraw o tych przywilejach weszło także w ich treść, syntetycznie starał się ująć ich przepisy Fr. Piekosiński, temat jednak jeszcze do opracowania. Charakter przemian w stanowisku szlachty w XVI w. przedstawił St. Kutrzeba. Zresztą stanowisku szlachty w nowożytnej epoce nikt dotąd nie poświęcił bliższej uwagi, mówią o niem jednak ubocznie prace, tyjące się sejmu, sejmików, rokoszu i konfederacji.

Bardzo dobrze przedstawia się obecnie stan badań nad stanowiskiem prawem ludności włościańskiej, które objęły wszystkie epoki. Po pracach Fr. Piekosińskiego o ludności włościańskiej przed kolonizacją (1896) i K. Potkańskiego o osadnictwie, przyszły — w pewien czas później — badania Fr. Bujaka (1905), który poddał zasadniczej rewizji niektóre z twierdzeń Piekosińskiego, a następnie R. Grodeckiego i K. Tymienieckiego, którzy tymi zagadnieniami zajęli się przy opracowaniu dziejów klasztorów w Zagościu, Trzebnicy, Busku. Dotąd jednak brak niestety syntetycznego ujęcia sprawy stanowiska prawnego tej ludności, zagadnienia bardzo ważnego dla historii włościan, ale też i bardzo trudnego. Fr. Bujak i J. Czubek przeprowadzili ostrą polemikę co do znaczenia naroku; jeszcze potem się tym zajął Z. Wojciechowski. Genezę i rozwój kolonizacji wsi na prawie niemieckim rozświetliły w dużej mierze prace K. Potkańskiego, K. Kaczmarczyka, R. Grodeckiego, K. Tymienieckiego, T. Tyca; jednak nie ma jeszcze dość szeroko zakreślonego obrazu postępów tej kolonizacji, opartego na zestawieniach geograficzno-statystycznych. Stan włościan w wieku XV doskonale przedstawiają na drobiazgowych archiwalnych badaniach oparte prace K. Tymienieckiego dla Mazowsza i Wielkopolski; nie zrobiono tego dotąd dla Małopolski, choć tu materiał najbogatszy i łatwiej dostępny. Włościan na Rusi w XV w. tyczą się rozprawy Sz. Rundsteina, M. Bernhauta, D. Wrony, W. Hejnosza, K. Tymienieckiego i duża monografia St. Sochaniewicza o wójtostwach w ziemi lwowskiej. Skupem sołectw zajęli się A. Rutkowski i K. Dobrowolski. Ale także epoka nowsza może wykazać sporo na

szerszą skalę ujętych prac, mianowicie: M. Bobrzyńskiego (1888 o prawie propinacji), A. Bocheńskiego o dobrach kockich, bardzo płodnego, za wcześnie zmarłego I. Baranowskiego (zwł. *Wieś i folwark*, 1914), J. Rafacza, który rozpoczął obszerną rozprawą o ustroju i samorządzie wsi małopolskiej (1922), a później dał sporo przyczynków, liczne prace J. Rutkowskiego: o kluczu brzozowskim, wsiach Poznania, przemyśle dworskim, pojęciu folwarku i t. d., ujmującego świetnie istotę poddaństwa (zwłaszcza w *Poddaństwie włościan*, 1921); K. Dobrowolski zajął się rozporządzeniami ostatniej woli włościan w XVII i XVIII w.

W ważnej kwestii stanowiska konfederacji warszawskiej z 1573 r. w stosunku do włościan przeprowadzili płodną polemikę St. Ptaszycki, W. Sobieski i J. Siemieński (1925—1927). Są też próby przedstawienia całokształtu rozwoju stosunków włościańskich w wiekach XVI—XVIII, ale tylko szkicowe: M. Bobrzyńskiego (1892), B. Ulanowskiego (1894) i I. Baranowskiego (1908). Na pełne przedstawienie rozwoju stanu prawnego tej warstwy trzeba jeszcze poczekać, do niego jednak już przygotowany dobrze grunt przez te tak liczne monografie; są już wprawdzie ogłoszone ogólne prace na ten temat, ale nie mające naukowej wartości.

Dużo prac, przeważnie jednak niewielkich rozmiarów, wykazuje historia miast. Wszelchstronnie już opracowane są targi w epoce przed kolonizacją miast w pracach R. Grodeckiego (znanej tylko ze streszczenia) i K. Maleczyńskiego; wywody tego ostatniego rozpatrzył w dużej recenzji Z. Wojciechowski. Historią ustroju miast zajmowali się historycy prawa i niehistorycy w długim szeregu monografii miast przy przedstawieniu ich dziejów; niepodobna tu ich wymieniać wszystkich i nie byłoby rzeczą właściwą, o ile tylko ubocznie kwestie ustrojowe są w nich omawiane; wspomnę więc tylko o tych pracach, które specjalnie ze stanowiska ustrojowego i sądowego ten przedmiot traktują. A więc genezy lokacji miast tyczą się rozprawy St. Estreichera i St. Zachorowskiego (Kraków), W. Likowskiego (Poznań), O. Langego (miasta wielkopolskie) i K. Tymienieckiego (Mazowsze), źródeł (zwł. ortyli) St. Estreichera, ustroju Al. Czołowskiego (Lwów), St. Ehrenkreutza (Warszawa) i M. Patkaniowskiego (sejmica miejska w Krakowie), St. Krzyżanowskiego (sejmi-

kowanie), St. Kutrzeby (stosunek Gdańska do państwa), finansów: St. Kutrzeby (Kraków), R. Rybarskiego (Biecz) i R. Zubyka (Lwów), organizacji handlu St. Kutrzeby (Kraków, Lwów), St. Lewickiego (prawo składu), Ł. Charewiczowej (Lwów), R. Rybarskiego (wiek XVI), komisji boni ordinis i porządkowych w XVIII w. Wł. Smoleńskiego i I. Baranowskiego. Organizacji cechowej poświęcili pracę: St. Chotkowski (1891), Wł. Stesłowicz (1892) i Z. Pazdro dla Krakowa, Ł. Charewiczowa dla Lwowa, J. Kamiński (Lublin), Ereciński dla Poznania; cennikom wojewódzińskim B. Ulanowski, prawu sądowemu J. Rafacz i J. Riabinin. Najwięcej prac poświęcił miastom, także ich ustrojowi, J. Ptaśnik; ukoronowaniem ich duża, pośmiertna monografia, dająca pełny okaz rozwoju miast; pod względem jednak ujęcia prawnego, zwł. co do epoki wieków średnich, nie jest dostateczna.

Dość już niezłe zbadane zostało stanowisko prawne ludności żydowskiej w pracach St. Kutrzeby, M. Schorra i M. Bałabana.

IV.

Przechodzę do prac, zajmujących się organizacją państwową.

Geneza urzędów nie pociągała jakoś historyków prawa. Nie ma dotąd monografii o urzędach dworskich za Piastów, które następnie przekształciły się w urzędy ziemskie (mojej pracy, przed laty napisanej, dotąd nie ogłosiłem); nie dokończył pracy o palatynach O. Balzer. Za to zajęli się organizacją terytorialną, o grody opartą, K. Potkański, St. Zakrzewski, St. Arnold i Z. Wojciechowski. Genezę i rozwój starostów do wprowadzenia ich na całym obszarze Polski przedstawił St. Kutrzeba, który dał również pracę o genezie i rozwoju urzędów koronnych i nadwornych po rok 1506, jego uczeń W. Kierst pisał o wielkorządach XIV—XVI w. Zagadnienie starszeństwa urzędów zajęło A. Wolffa. Nowsza epoka pod tym względem jeszcze nieopracowana; tylko F. Fuchs dorzucił krótki obraz urzędów dworu za Stefana Batorego. Dopiero reorganizacji władz naczelnych za Stanisława Augusta dotyczy się obszerna monografia Wł. Konopczyńskiego o genezie Rady Nieustającej (1917); przedstawienie ustroju tych

nowych władz w wielkim dziele T. Korzona pod względem prawnym nie jest dostateczne. Organizacją poczty zajęli się E. Długopolski i P. Dąbkowski.

Dopiero w tym okresie oświetlony został rozwój parlamentaryzmu polskiego, t. j. zarówno sejmu, jak i sejmików. Pod tym względem bardzo mętne były poprzednie wyobrażenia. Średniowieczną instytucję wieców, które były jedną z podstaw późniejszego sejmu, omawiał Fr. Piekosiński (wraz z sejmami do r. 1506), potem bardzo wyczerpująco zbadał St. Zachorowski (1916). Na genezę sejmików i sejmu dopiero A. Pawiński przez pracę, opartą na materiale zupełnie nieoczekiwanym, rzucił snop światła (Sejmiki Ziemskie, 1895). Dotąd podstawowa to rzecz. Więcej stroną polityczną parlamentaryzmu średniowiecznego zajął się A. Prochaska (1899). Sejmiki ruskie z XV w. omówił St. Chodynicki, stanowisko senatu według przywileju mielnickiego F. Papée. Z rozwoju sejmu walnego od XVI wieku tylko dwie kwestie zostały w sposób pełny przedstawione: skład sejmu przez St. Kutrzebę i liberum veto przez Wł. Konopczyńskiego. Wnikliwą charakterystykę sejmowania w XVI w. dał J. Siemieński. Drobniejsze kwestie omówili W. Czermak, H. Sawczyński, L. Ry-mar. Brak pracy, dającej pełny obraz rozwoju sejmu, zastępuje na razie zarys, napisany przez St. Kutrzebę (1919). Również A. Pawińskiemu zawdzięcza się pierwsze, także rewelacyjne zobrazowanie ustroju i działalności sejmików od roku 1572, określonej przezeń jako rządy sejmikowe, do upadku Rzeczypospolitej, oparte na laudach kujawskich (1888). Na wzór ten opracował ustrój sejmiku dobrzyńskiego J. Siemieński. Kilka przyczynków do działalności sejmików dostarczył A. Prochaska, nadto St. Sochaniewicz. Konfederacjami z wieków średnich zajmowali się B. Ulanowski i A. Prochaska. A. Rembowskiemu zawdzięcza się pierwsze obszerne rozpatrzenie rokoszów i konfederacyj na tle rozwoju spraw społeczeństwa z uwzględnieniem analogii zagranicznych (1893).

Jednym z najlepiej omówionych działów jest historia ustroju sądów. Dla wieków średnich po rozprawie Fr. Piekosińskiego przybyła dla XIII wieku praca Z. Wojciechowskiego; ustrój sądów ziemskich i grodzkich opracował na podstawie ksiąg sądowych po rok 1506 St. Kutrzeba,

justycjariuszów Wł. Abraham, wprowadzenie sądownictwa polskiego na Rusi R. Hube i X. Liske, instygatora J. Makarewicz, sąd królewski w XVI w. B. Grużewski, przyczynek do genezy trybunału koronnego, opracowanej już poprzednio przez O. Balzera, dał A. Kłodziński, St. Kutrzeba szereg studiów do organizacji sądów XVI—XVIII w. Z. Pazdro omówił sądy konfederacyjne 1672—1673 r., zmiany ustroju trybunału koronnego od 1576 do końca bytu Rzeczypospolitej przedstawił M. Goyski, sądy ormiańskie we Lwowie O. Balzer, organizację sądów żydowskich St. Kutrzeba i Z. Pazdro, trybunał skarbowy L. Babiński i J. Rafacz, J. Samolewicz sąd wyższy w Sanoku, St. Kutrzeba działalność orytlową sądu wyższego w Krakowie, K. Sochaniewicz trybunał zamojski, sądy referendarskie I. Baranowski.

System skarbowy, do XIII w. na daninach i posługach przede wszystkim oparty, omówiony dawniej ogólnie przez St. Smolkę, a w tej epoce przez Fr. Piekosińskiego przy badaniu stanu ludności wieśniaczej, wykazuje specjalne prace: J. Widajewicza o powołowem-poradlnem (1913) i książkę wielkich rozmiarów O. Balzera o narzazie (1928), sięgającą także w epokę pierwotną. Sprawę mennicy i polityki monetarnej za Piastów omówił w kilku rozprawach R. Grodecki i uzupełnił M. Grażyński. Ciekawą polemikę wywołała małoznaczna danina weznicy między W. Taszyckim, J. Czubkiem i R. Grodeckim; nie doprowadziła jednak do rezultatu. Naświetlił na porównawczym tle etnograficznym niektóre daniny średniowieczne St. Ciszewski (1925). Nie ogłosił przedstawionych w Akademii prac o salinach i o cłach R. Grodecki. Taryfy celne średniowieczne i politykę celną omówił St. Kutrzeba. Skarbowości za Jagiellonów niewiele tyczy się prac: St. Kutrzeby o podatku od miast, t. zw. szosie, A. Ohanowicza o podatkach płaconych przez duchowieństwo, J. Rutkowskiego o skarbowości za króla Aleksandra, A. Blumenstocka o planach skarbowo-wojskowych, M. Grażyńskiego o reformie monetarnej za Zygmunta I, R. Rybarskiego o wielickiej żupie solnej w XVI wieku i gospodarce zamku oświęcimskiego koło 1500 r. Także i dla epoki królów elekcyjnych brak prawie opracowań; J. Kleczyński pisał o pogłównym, Z. Jasiński o finansach za Sasów; ob-

szerne opracowanie skarbowości za Stanisława Augusta T. Korzona poddaje obecnie rewizji R. Rybarski (1937).

Jeszcze słabiej przedstawiają się opracowania urządzeń polskiej wojskowości jako części prawa administracyjnego: szukać ich trzeba w ogólnych opracowaniach wojskowości K. Górskiego, w wielkiej pracy T. Korzona o wojnach i wojskowości (1912) i w podręczniku Kukiela; zwłaszcza jednak epoka średniowieczna zgoła niedostatecznie w nich wygląda. Nieliczne przyczynki do specjalnych zagadnień dali: St. Kutrzeba o przepisach przywilejów ziemskich, dotyczących się obowiązków wojskowych, Wł. Semkowicz o systemie chorągiewnym w bitwie pod Grunwaldem, J. Friedberg o pospolitym ruszeniu w Wielkopolsce w drugiej połowie XV w., K. Hahn o pospolitym ruszeniu na Rusi XVI—XVIII w., drobny przyczynek A. Kraushar.

V.

Na zakończenie przedstawienia prac z zakresu rozwoju społecznego i państwowego Polski wspomnieć należy, iż przeorana już niwa tych badań dozwoliła na systematyczne ujęcie charakterystyki państwowości polskiej i ocenę zagadnień ustrojowych, jakie ona wysuwa, O. Balzerowi, St. Kutrzebie i J. Siemieńskiemu, zaś w ostatnich czasach Z. Wojciechowskiemu i K. Tymienieckiemu na zasadnicze ujmowanie sprawy rozwoju pierwotnego społeczeństwa, a to w stosunku do elementu zachodniego, feudalizmu, i rodzaju rodu.

W 1905 r. pojawiło się wreszcie pierwsze ujęcie całości historii ustroju Polski w opracowaniu St. Kutrzeby (siódme wydanie 1935). Zaraz później wydał też O. Balzer streszczenie swoich litografowanych wykładów; dopiero niedawno (1935), po śmierci już O. Balzera, ogłoszono te skrypta, powielając je.

VI.

Przechodzę do prac z zakresu prawa sądowego.

Historii prawa prywatnego poświęcił się specjalnie P. Dąbkowski. Obok szeregu monografij: o załodze, rękostwie, litkupie, pokładzie i t. d., dał obszerne przedstawienie polskiego prawa prywatnego w 2 tomach (1910—1), ujmując go w rozwoju. Ogłosił też krótszy zarys tegoż prawa (1919) oraz

układ alfabetyczny instytucyj tego prawa. Wymienić należy jeszcze wcześniejszą pracę A. Winiarza o prawie małżeńskim majątkowym w wiekach średnich, J. Adamusa o pierwotnym małżeństwie, o dzierżeniu i zastawie. P. Skwarczyński o stanowisku cudzoziemców, A. Mełenia o ordynacjach, J. Mazurkiewicza o ustawach amortyzacyjnych. Na szerokim tle porównawczym i także etnograficznym rozpatrzył Wł. Abraham zawarcie małżeństwa w pierwotnym prawie polskim, W. Wasiutyński dał pracę o regale młynnym w wiekach średnich. Niedawno (1936) w formie podręcznikowej ujął historię prawa prywatnego także J. Rafacz. Prawu wekslowemu obszerną rozprawę poświęcił Ks. Fierich. Ochroną praw autorskich zajął się A. Benis, średniowiecznym prawem górnictwem J. Krzyżanowski.

Znacznie się rozszerzyła znajomość historii polskiego prawa karnego: St. Kutrzeba dał dwie monografie o mężobójstwie (1907 i 1921), M. Handelsman obszerną monografię o karze w XIII w. (1908) i o prawie karnym w statutach Kazimierza W. (1909); zwięzły obraz prawa karnego w wiekach średnich (a właściwie tylko w XV stuleciu, bez uwzględnienia rozwoju) R. Taubenschlag, J. Makarewicz doskonale opracował część ogólną prawa karnego według stanu z XVIII wieku (1919). Przybyły uzupełniające prace nad zemstą, pojednaniem, pokorą, także w związku z pokutą, B. Ulanowskiego, P. Dąbkowskiego, A. Pawińskiego, M. Barucha, St. Ciszewskiego i K. Dobrowolskiego, poza tym jeszcze kilka niewielkich: E. Krzymuskiego, St. Borowskiego, B. Barwińskiego itd. Przedstawienie podręcznikowe dali St. Kutrzeba (1920) i — obszerniejsze — J. Rafacz.

Długo zaniedbany był w nauce polskiego prawa dział procesu polskiego: zaznaczyć można było tylko dwie większe rozprawy: A. Winiarza o sądach bożych (1891) i Wł. Semkowicza o przysiędze na słońce (1916). Bardzo ładnie rozwinął się ten dział dopiero w okresie powojennym, gdy prawo sądowe stało się przedmiotem wykładów na uniwersytetach. Początek dało krótkie przedstawienie dawnego procesu St. Kutrzeby (1920), poczem pojawiły się obszerne monografie J. Rafacza o naganie sędziego (1921) i zastępstwie w procesie (1924) (zrecenzowane przez A. Vetulaniego), A. Vetulaniego o pozwie w wiekach średnich, M. Grażyńskiego

o procesie XIV wieku (ogłoszone tylko streszczenie) S. Mikuckiego o badaniu autentyczności dokumentu, i cały szereg drobniejszych przyczynków J. Rafacza. Proces XIII wieku przedstawił R. Taubenschlag, wskazując na wpływy prawa kościelnego, (które niewiedomo dlaczego nazywa lombardzkim). O prawie azylu w statutach Kazimierza W. pisał B. Ulanowski, o dochodzeniu z urzędu St. Borowski, o dylacjach na Rusi w XV i XVI w. F. Wachlowski, o procesie wojskowym M. Podbiera. Obszerny podręcznikowy wykład historii procesu dał także J. Rafacz (1925). Wydrukowano też według skryptów wykład procesu O. Balzera z przed pięćdziesięciu laty, jednak jeszcze nie przestarzały.

VII.

Taki w zwięzłym przeglądzie obraz tej naukowej pracy uczonych polskich za lat pięćdziesiąt; pominięto tych wszystkich, którzy do polskiej nauki liczyć się nie mogą, więc obcych (z wyjątkiem Darguna i Riabinina, pracujących w Polsce i po polsku piszących). Zaznaczyć tylko tu chcę jeszcze przy końcu moich wywodów, iż historycy prawa polskiego zajmowali się też i historią prawa poza Polską, a więc pierwotnym prawem prasłowiańskim (O. Balzer, St. Kutrzeba), historią prawa na Litwie (nawiązując do dawnej tradycji T. Czackiego i I. Daniłowicza) Al. Jabłonowski, Fr. Piekosiński, A. Prochaska, W. Czermak, I. Baranowski, J. Jakubowski, St. Kutrzeba, Wł. Semkowicz, O. Balzer, W. Kamieniecki, O. Halecki, K. Chodynicki, St. Ehrenkreutz, P. Dąbkowski, M. Bernstein, J. Adamus, A. Łowmiański, S. Wysłouch, O. Hedeman, jak i historią prawa na Zachodzie Europy, w związku z tradycją R. Hubego (A. Halban, St. Estreicher, K. Koranyi, M. Jedlicki, I. Jaworski, St. Borowski).

Historycy prawa nie mieli przez dłuższy czas jeszcze swojego osobnego organu, gdy dopiero w r. 1899 O. Balzer powołał do życia „Studia nad historią prawa polskiego“, a następnie P. Dąbkowski „Pamiętnik historyczno-prawny“ (1925) i „Przewodnik historyczno-prawny“ (1930), do których szły także prace z ośrodka krakowskiego. Stąd łączyły i łączą ich do dziś silne węzły z Kwartalnikiem Historycznym, który im brak własnych organów zastępował; jeden z nich, O. Balzer, był nawet jego

